

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS.

A ROMÁN NEMZETI PARASZTPÁRT ÉS AZ ERDÉLYI KISEBBSÉGEK.¹

VAJDA-VOIVOD Sándor, hajdan a magyar parlamentben a román nemzetiségi párt egyik vezére, később az új Románia első parlamentáris miniszterelnöke és román részről a trianoni békeszerződés aláírója, a román nemzeti parasztpárt erdélyi hivatalos lapjának, a „Patria“-nak húsvéti számába „Natiunea Dominanta“ (uralkodó nemzet) címmel cikket írt. Hogy az erdélyi magyar nép miként ítéli meg az erdélyi románság jelenlegi politikai helyzetét, e cikkben a következőképpen illusztrálja:

Azt kérdezte egy falusi székely embertől: mit gondol? — mi különbség van a háború előtti és a mostani állapotok között? — Akkor — felelte a székely — útlevel nélkül nem mehettünk át a Kárpátokon. Most nem kell útlevel, mert elfoglaltuk Romániát. — Hogyan? Hiszen most az oláhok uralkodnak rajtunk. — Rajtunk nem, — válaszolta a székely — mert az erdélyi oláhok ma is csak oláhok. Rajtunk a bukarestiek uralkodnak.

Vajda-Voivod azt mondja, hogy a székely nagyon helyesen ítélte meg az általános politikai helyzetet. Csak abban hibázott, hogy a liberális pártot összetévesztette a bukarestiekkel. De nyomban igazat ad neki, mikor megállapítja, hogy a liberális párt azonosítja magát az „uralkodó nemzet“-tel. Magát tartja a románizmus egyedüli képviselőjének, — sőt az egész Romániáénak is. Egy szóval, ma Romániában ez a párt az „uralkodó nemzet“, amely „számba sem veszi a törvényt, ha az erdélyi oláhokról, vagy a magyarokról van szó“.

Mikor Vajda-Voivod megállapítja ezeket, nemcsak magáévá teszi a falusi székely véleményét, hanem az erdélyi románságnak jelenlegi politikai helyzetét is a valóságnak megfelelően jellemzi. Az ő felfogása és a falusi székelyé között csak annyi különbség van, hogy szerinte Romániát nem az erdélyi magyarok, sőt még nem is az erdélyi románok foglalták el, hanem megfordítva, Erdélyt foglalta el a maga számára a liberális párt, „amely nem ismer semmiféle törvényt, ha erdélyi oláhról, vagy magyarról van szó“.

Ha valaki megkérdezné oly módon valamelyik értelmesebb erdélyi román parasztot, mint megkérdezte Vajda-Voivod a falusi székelyt, teljes bizonyossággal azt a választ kapná, hogy a különbség a régi és a mostani állapotok között csak annyi, hogy akkor a magyarok voltak az urak, most pedig a bukarestiek. De azt sem mulasztaná el hozzátenni, hogy akkor mégis jobb volt, mert a szegény embernek, ha egyenes úton járt, pénz nélkül is megvolt a maga igazsága. Az „egyesülés“ után csak annak van igazsága, akinek pénze van, mert a bukaresti urak pénzért mérik az igazságot az erdélyi románnak éppen úgy, mint az erdélyi magyarnak.

Az erdélyi román intelligens ember nem lenne ilyen őszinte. Annyit azonban egész határozottsággal elismerne, hogy az erdélyi románnak egy hajszállal sincs jobb dolga, mint az erdélyi magyarnak, vagy szásznak. Az óhajtott „nemzeti egyesülés“ megtörtént, de Nagy-Romániában nem

¹ E cikkünk szerzőjét, szerkesztőbizottságunk tagját, a román történet és politika Európában legkitűnőbb ismerőjét, ötven éves írói jubileuma alkalmával hálával és szeretettel köszöntik a Magyar Szemle írói és, hisszük, olvasói is. *A szerk.*

találta meg az erdélyi románság azt a boldogságot, anyagi jólétet és politikai szabadságot, amit annyira várt, sőt annyira biztosra is vett. Tulajdonképpen nem történt semmi egyéb, mint a magyar igának felcserélése a liberális párti zsamokság román nemzeti színű igájával. Erdélynek minden anyagi és erkölcsi java ma a királyságbeli románság birtokába jutott. Az erdélyi románságnak megmaradt régi örökség gyanánt Erdély minden terhe, minden nyomorúsága és minden baja.

Tűlzás nélkül megállapítható, hogy az erdélyi románság — úr és paraszt egyformán — keserű csalódást érez lelkében a „nemzeti egyesülés“ után. Az a kérdés most már: miben csalódott az erdélyi románság?

Az erdélyi románságnak általánosan elismert nagytekintélyű politikai vezére, Maniu Gyula, a bukaresti ^Román Társadalomtudományi Társaság“-bán (Institutul Social-Roman) 1924-ben előadást tartott a román állam kisebbségi kérdésének megoldásáról. Ennek az előadásnak fejtegetéseiből egész bizonyossággal megállapíthatjuk, hogy mit remélt Maniu és vele együtt az egész erdélyi román értelmiség a maga javára a „román fajnak régóta óhajtott egyesülésé“-től? Az ő felfogásuk szerint az egységessé lett román nemzet bármilyen pártállású kormányának nemzeti politikája Erdélyben a következőket tartozik állandóan követendő cél gyanánt szemei előtt tartani:

Az állam hatalmát arra kell felhasználni, hogy a földművelés, a kereskedelem, az ipar, az erdélyi románságnak egész gazdasági élete és társadalmi szerkezete megerősíttessék. Az erdélyi román nép társadalmi szerkezete a középosztály és a nemzeti termelést végző iparos- és kereskedőosztály hiánya miatt tökéletlen és egészségtelen. Erdély városainak elrománosításával és egy középosztály megalkotásával kell a román nép társadalmi szervezetét egészségesebbé tenni. Arra kell törekedni, hogy a román nép az állami hatalom egész erejével a műveltség, az anyagi jólét, a nemzeti és a lelki egységnek arra a fokára emeltessék, amelyre a magyarság a magyar állam pártfogásával és a közpénzek felhasználásával eljutott. A román tudományt, művészetet és közműveltséget ki kell fejleszteni és el kell terjeszteni minden megnyilatkozásában az állam anyagi eszközeinek korlátozása és kímélése nélkül mindenütt az országban. A mindkét felekezeti román egyházat az állam összes erejével kell támogatni, mert nem szabad elfelejteni, hogy Erdélyben a vallás- és az egyház tartották fenn a román fajt. Általában, ami a román egyházakat, műveltséget, tudományt, a román nép társadalmi, gazdasági és kulturális megerősödését illeti, a román államnak mindent el kell követnie, hogy Erdélyben helyreállíttassék a románság számarányának megfelelően az az egyensúly, amelyet elrontott a századokon át tartó idegen kormányzat, a múlt idők mostohasága és a román fajnak politikai széttagoltsága.

A Maniutól ily módon körvonalazott célok elérése és megvalósítása érdekében volt az erdélyi románságnak általános óhajta és politikai programja a román királysággal való egyesülés. Az egyesülés után eltelt idő alatt, epizódyszerű rövid megszakításokat leszámítva, az állam összes hatalmi eszközeivel a liberális párt rendelkezett, amelynek kormányzata világos bizonyíték arra, hogy a bukaresti politikusok magatartását Erdéllyel szemben egészen más szempontok és célok szabták meg. Egyszerűen olyan meghódított román tartományként kezelték és kezdik, amelynek minden gazdagsága, ipara, kereskedelme és természeti erőforrásai csak arra valók, hogy az állami hatalom bukaresti birtokosainak javára szolgáljanak.

Az erdélyi román nemzeti párt az egyesülés után nagyon rövid idő múlva arra a meggyőződésre jutott, hogy a maga politikáját, amelyet nem éppen jogtalanul igazi román nemzeti politika gyanánt hirdetett és vallott, nem tudja megvalósítani, ha valamelyik romániai párttal nem szövetezik.

Évek teltek el, míg megtalálta a királyságbeli parasztpártban azt a pártot, amellyel egyesülve, programját kormányra jutása esetén megvalósíthatja.

A román parasztpárt háború után való alakulás. Programja eredetileg amolyan agrár-szocialista programú volt, mint Bulgáriában Stambulinszkié, Jugoszláviában Radicsé. Ezt az irányt szélsőségeiben dr. Lupu, a jelenlegi liberális kormány közmunkaügyi minisztere képviselte, aki a pártnak elméleti tudósa és vezére volt, a párt tényleges vezére, Michalache mellett. Ez a „topoloveni falusi tanító” sokkal realisabb és becsületesebb agrárpolitikusnak bizonyult, mint Lupu. Neki tulajdonítható, hogy a romániai parasztpárt nem maradt földosztogató forradalmi párt, hanem a szó jobb értelmében kisgazdapárttá alakult át.

A romániai politikai pártok közül csak egyedül az erdélyi román nemzeti pártnak és a királyságbeli parasztpártnak volt a román népben talaja, melyben gyökereit elsősorban az agrárreform végrehajtásával kapcsolatos visszaélések erősítették meg. Minden túlzás nélkül állítható, hogy ha Romániában lehetséges lenne gyalázatos erőszakoskodások és umalopások nélkül parlamenti képviselőket választani, akkor ennek az egyesült két pártnak kellene kormányra jutnia.

E pártok csak egyesülésük után lettek a mindenható liberális párttal szemben politikai erőt jelentő parlamenti tényezővé. Hozzájárult ehhez az a nagy erővesztés is, amelyet a liberális pártra Bradanu Jonel halála jelentett s amelyet Bratianu Vintilla, Dúca és Titulescu, bár tagadhatatlanul tehetséges és ügyes politikai vezetők, nem tudnak semmi körülmények között sem a maga egészében pótolni. Azonkívül a liberális kormányzat külügyi és közigazgatási politikájának elhibázott volta kezdett egyre károsabb módon mutatkozni. Románia nem tudott pénzügyeinek rendbehozatalára máig sem elfogadható kölcsönt szerezni a nemzetközi pénzpiacon, sőt a külföldön valóságosan hitelvesztetté lett. Titulescu a román közvélemény általános felfogása szerint az optánsperekben kudarcot vallott. A román külügyi politika nemcsak a semleges, hanem az angolszász és az olasz közvélemény előtt is, Rothermere lord egyre nagyobb hullámokat vető revíziós propagandája és Bethlen magyar miniszterelnök ügyes diplomáciájának sikerei következtében elveszítette eddigi előnyös pozícióit.

Megérkezett tehát az alkalmas időpont, amelyben a nemzeti parasztpárt megindíthatta rég tervezett, kormányzási rendszert buktató politikai hadjáratát. Maniu haditerve román kiadásban hasonlatosnak látszik az angol politikai pártok választási hadjárataihoz. Nagy propaganda gyűléseket tartottak az ország minden városában és vidéki központjában, hogy a közvéleményt maguk mellé állítva, a jelenlegi liberális párturalmat a nép szeméből erkölcsileg lehetetlenné tegyék. Ezek a zajos párt- és népgyűlések a közvélemény általános hiedelme szerint csak előkészítői lettek volna annak az egész politikai hadjáratot eldöntő és minden akadályt áttörő összpontosított támadásnak, amelynek színhelyét és idejét Gyulafehérvárban és május 6-ban állapították meg.

Természetesen, a kormány sem maradt tétlenül a nemzeti parasztpárt e hadi készülődéseivel szemben s ennek következtében Románia belső politikai élete olyan zajossá, harciasná és izgatottá lett már hónapok óta, aminő a nyugati államokhoz képest zajos politikai mozgalmak e hazájában is eddigelé szokatlan volt. A liberális kormányajtó a lehangosabban vádolta a nemzeti parasztpártot, hogy kíméletlen politikai hadjárata nem végződhetik másban, mint olyan zavaros belpolitikai helyzet felidézésében, amelynek eredménye a nagy küzdelmek és véres áldozatok árán megteremtett nemzeti egység megbomlása lesz.

A nemzeti parasztpárt szónokai és sajtója a leghatározottabban tagad-

tik e vádat, de hogy mi fog történni Gyulafehérváron és azután? — arról csak homályosan, — bár sokat sejtető módon, nyilatkoztak. A közvéleményben az volt legáltalánosabban elterjedve, hogy amolyan „Marcia su Bukarest“ lesz, mint aminő Mussolinié volt annak idején Róma ellen. Malin maga is ilyesfélét sejtetett, mikor azt mondta, hogy a nemzeti parasztpárt e hadjáratával nemcsak a liberális kormányt, hanem az eddig követett korrupción, erőszakon és törvénytelen alapuló román kormányzati rendszert akarja véglegesen megsemmisíteni. Olyan politikai és kormányzó rendszert szándékozik helyébe tenni, amely a törvény, a jog, a népszabadság és a közéleti erkölcs tisztaságán fog felépülni.

A magyar napisajtó egynéhány orgánuma, sőt a romániai politikai mozgalmak iránt érdeklődő magyar közvélemény egy része is hajlandó volt a nemzeti parasztpárt e politikai hadjáratából az erdélyi magyar kisebbségre vonatkozóan többféle, helyt nem álló következtetést levonni. Az elevebb képzelő tehetségűbe már látták az autonóm Erdély körvonalait kialakulni, — sőt olyan nagytekintélyű magyar publicista is volt, aki nem habozott megállapítani, hogy Maniu tulajdonképpen a magyarság malmára hajtja a vizet.

Azt, hogy Maniu mit tart helyes tornán nemzeti politikának Erdélyt illetően, már ismertettem. Ez ismertetésből világosan kitűnik, hogy politikai ideálja egy, a mainál sokkal erősebb román Erdély, nem pedig az erdélyi három népfaj politikai egyenjogúságán felépülő autonóm Erdély. Ismertetett előadásában részletekbe menően kifejtette azt is, hogy minő módon és minő eszközökkel véli megoldhatónak a román állam megerősödésének érdekében a kisebbségi kérdést?

Az 1918 december elején tartott gyulafehérvári gyűlésnek abban a határozatában, amellyel Erdélynek a román királysággal való egyesülését kimondotta, van egy pont, amely teljes nemzeti szabadságot ígért az összes erdélyi társnemzeteknek, — amely minden népnek megadta azt a jogot, hogy közigazgatását, oktatásügyét, igazságszolgáltatását saját nyelvén és saját kebeléből választott egyének által inféztesse. -

Az Erdélyben lakó kisebbségbe — mondja Maniu ez előadásában — úgy értelmezik e határozatot, mintha abban a kisebbségek számára nemzeti autonómia foglaltatnék. A gyulafehérvári gyűlés nem adott és nem is adhatott ilyen nemzeti autonómiát a kisebbségeknek, mert annak csak poliglott államban van helye. Poliglottnak lehet nevezni az államot akkor, ha az egyes nyelvi és feji kisebbségek nagy néptömegei a társadalmi erők igazságos arányának következtében jogosítva vannak a hamisítatlan demokratikus állami berendezkedés következtében az egész állam élet vezetésére és szervezésére befolyást gyakorolni. Románia feji és nyelvi kisebbségembe szociális szerkezete olyan, hogy azok egyikének sincs meg a román állam keretében ez a jogosítottága. A legszamosabb kisebbség a magyar, amely alig 8%-a az összes népességnek, de az is szétszórva él a román nép kompakt tömegében egyes kisebb népszigetekben, minden földrajzi összefüggés nélkül; — kivéve a székelységet, — de annak száma nemcsak az állam összes népességéhez viszonyítva csekély, hanem magának az erdélyi magyarságnak is csak kisebbik felét alkotja.

Maniu szerint a kisebbségi kérdés gyakorlati megoldásának leghelyesebb módja az, amellyel az ő elnöksége alatt működött „Consiliu Dirigent“ I. számú dekrétuma kijelentette, hogy a Romániához csatolt régi magyar területen a nemzetiségek egyenjogúsításáról szóló magyar törvényt kell érvényesnek tekinteni azzal a kiegészítéssel, hogy mindenütt, ahol a törvény a magyar államnyelv használatáról beszél, a románt kell érteni és e törvénynek a nemzetiségekre vonatkozó intézkedéseit kell ezentúl a magyarokkal és a többi kisebbségekkel szemben alkalmazni.

Amint látszik, Mamii a kisebbségi kérdés leghelyesebb megoldását az 1868-i magyar nemzetiségi törvényben látja megvalósítottnak. Mindaz, amit erre vonatkozóan a részletekben javasol, tulajdonképpen semmi egyéb, mint a nemzetiségi törvény egyes határozmányainak ismétlése nem egy esetben érdekes és jellemző megokolással. Alikor azt mondja, hogy a nemzeti parasztpárt a kisebbségekkel szemben ma is a gyulaféhevári határozat alapján áll, csak annyit ígér, hogy kormányra jutva, a romániai kisebbségeknek annyi jogot akar adni, mint amennyit a magyar állam 1868-ban a maga nemzetiségeinek a nemzetiségi törvényben biztosított.

Maniu ez előadásának a román kormányok kisebbségi politikájára vonatkozó kritikai része értékesebb, mint a konkrét javaslatokat tartalmazó. Nem tartja a román állam érdekeire előnyösnek, ha az állami és a községi hivatalokból a kisebbségi tisztviselőket a jelenlegihez hasonló kíméletlenséggel szorítják ki és rákényszerítik a független és szabad pályákra. Ez az eljárás semmi egyéb, mint helytelen és veszedelmes utánzása a magyar példának.

„A magyarok a románokat kiszorították a hivatalokból és rákényszerítették a szabadfoglalkozásokra. A magyar értelmiséget pedig beültették az államtól függő jól szituált hivatalokba. De 1918-ban ütött az igazság órája. A románok, mint egyetlen ember csatlakoztak a nemzeti forradalomhoz. Egyház, nép, értelmiség, papok, parasztek abban az egyetlen gondolatban egyesültek, hogy meghozva a gyulaféhevári határozatokat, átvegyék a hatalmat s így máról holnapra virradva, független elemekkel betöltötték az összes közhivatalokat. Viszont a magyarok, hozzászokva az állami gyámkodáshoz, nem rendelkezve semmiféle energiával és találeménységgel, amelynek forrása egyedül a megszokott öntevékenység, tájékozatlanul állottak. Saját hibájuk folytán a teljes politikai tértelenségre voltak kárthatva. Nem voltak képesek ellenállást, vagy komoly tevékenységet kifejteni, hanem utasításokat és tanácsokat onnan vartak, ahonnan sorsuk addig is függött.”

Nem valószínű, hogy a nemzeti parasztpárt jelenlegi politikai hadjárata, amelynek a május 6-án megtartott gyulaféhevári gyűlés csak egyik taktikai mozdulata volt, győzelemmel fog végződni. E gyűlésnek nem volt meg az a döntő hatása, amelyet tőle a nemzeti parasztpárt vérmesebb tagjai reméltek és amelytől a kormány és pártja komolyan félték. Nem volt egyéb, mint eléggé imponáló megnyilvánulása a román tömeg érzelmének, mely lelkét szemben a jelenlegi politikai rendszerrel eltölti, de minden feltétele és biztosítéka nélkül annak, hogy „marcia su Bukarest“ legyen belőle.

Hozzá járult még a népakarat és érzés e megnyilvánulásának ellensúlyozásához Carol herceg londoni repülőgépes puccsa is, amelyről nem lehet megállapítani, hogy benne Carol herceg és barátai ügyetlenkedésének, vagy a londoni román követség agent provocateur-jei ravasz ugratásának volt-e több része? E sikertelen puccskíséret végleg megsemmisítette a Carol-legendát. Carol herceg ma még Románia politikai kalandorainak szemében sem komoly trónkövetelő többé. A román kormány javára írandó az is, hogy e puccsal Carol meglehetősen kompromittálta a román nemzeti parasztpárt gyulaféhevári nagy tüntetését. Most bosszulta meg magát a nemzeti parasztpártnak az a kétértelmű magaviseleté, amelyet a Carol-kérdésben tanúsított. Tisztában volt vele a pártnak minden komolyabban gondolkozó tagja, hogy Carol nem lehet Románia királya, de azért taktikából engedte a párt a közvéleményben elterjedni azt a hitet, hogy a párt és Carol között a titkos egyetértés egy neme áll fenn. Kész volt azt a hangulatot, amely e feltevésnek velejárója volt, a viszonyokhoz képest esetleg a kormány ellen a maga javára felhasználni. Ez a londoni puccs a román kormányt hozzásegítette, hogy „egy csapással két legyet üssön“: megsemmisítette a Carol-legendát és kompromittálta ügyetlen puccsával a nemzeti parasztpárt kormányt buktatni akaró zajos politikai hadjáratát.

A gyulafehérvári gyűlés ennek következtében a nemzeti parasztpárt számára inkább félkudarc, mint félsiker volt. Ez a félkudarc azonban nem csüggesztette el a pártot. Maniu és társai kilenc nappal később újabb tüntető gyűlést tartottak Balásfálván az 1848-i emlékezetes „balásfalvi román nemzeti gyűlés” nyolcvanadik évfordulójának megünneplése címén. A párt el van határozva, hogy a harcot tovább folytatja minden erővel és minden eszközzel. Viszont a bukaresti politika hatalmasai is mindent el fognak követni, hogy Románia kormánya ne kerüljön a „topoloveni tanító” és a „szűklátó körű regionalista erdélyi politikus” kezébe.

Általánosan ismert és használt román szállóige, hogy „Romániában semmi sem lehetetlen”. Megtörténhetik tehát, hogy a nemzeti parasztpárt jelenlegi politikai hadjárata sikerrel fog járni és Románia kormánya mégis a „topoloveni tanító” és a „szűklátó körű regionalista erdélyi politikus” kezébe fog kerülni. Ekkor lesz ideje ama kérdés felvetésének, hogy Maniu, ki bizonyára sokat tanult nemcsak a régi magyar múlt, hanem a közelmúlt román kormányzási rendszerének hibáiból is, — azoknak az elveknek és ígéreteknek értelmében fogja-e a kisebbségi kérdést megoldani, amelyeket nemcsak ismertetett előadásában fejtett ki, hanem politikai hitvallásának egyik sarkalatos tételül állandóan hirdetett is?

Erdélyben úgy a román, mint a magyar és a szász közvéleményben általánosan el van terjedve az a vélekedés, hogy Maniu puritán gondolkozást becsületes politikus, ki a maga politikai elveit nemcsak a hangzatos program kedvéért hirdeti politikai taktikából, hanem komolyan hisz azoknak igazságában és ha a hatalom kezébe fog kerülni, meg fogja azokat valósítani.

Nincs semmi ok ez általános vélekedés igazságát kétségbe vonni. De, aki ismeri a román politikai életet, éppen e vélekedés igaz volta miatt nem hiheti, hogy Maniu Romániában „kormányképes” államférfiú lehessen. Minden országot népének értelmi, erkölcsi adottságai és belső lelki szerkezete által megkövetelt módszerrel és eszközökkel lehet kormányozni. Angliát bizonyára nem lehetne Mussolini fasizmusával, sem Franciaországot Lenin bolsevizmusával kormányozni. Maniu politikai elvei és módszere a nyugateurópai politikai gondolkozás és életfelfogás szülöttei. Bukarestből azonban csak a nyugateurópai politikai frázisoknak és a külső formáknak van kelete. Annak belső lényege és igazi tartalma nem érdekel ott senkit.

Ennek következtében az új Romániát sem lehet másképpen kormányozni, mint a régi román királyságot. Vagy erőszakkal és bottal, mint a régi román konzervatív kormányzati rendszerről mondták, vagy pedig erőszakkal és korrupcióval, mint a két Bratianu.

Eddigi politikai szerepléséből megállapítható, hogy Maniu nem akarja s talán nem is tudja e két politikai és kormányzati módszer egyikét sem megtanulni. Ha tehát a hatalom birtokába is jutna, nem tudná Romániát az általa hangoztatott puritán erkölcsök, jog-, törvény- és szabadságtisztelet alapján hosszabb ideig kormányozni és így nem lenne ideje sem, a kisebbségi kérdést semmi formában megoldani, vagy legalább nyugvó*

pontra juttatni.

JANCSÓ BENEDEK.

A FÉLLELKŰSÉG ÁTKA.

NÉHÁNY esztendővel a háború előtt Goga Oktavián (egy kis essayben) a magyar lélek egyik legtalálóbb jellemzését vélte felfedezni Petőfi: Megy a juhász számaron című versében. A juhász haldokló babájához végtag de már későn érkezik, csak holtestet láthat; elkeseredésében —

mi telhetett tőle — nagyot ütött botjával a számár fejére. Íme, mily tipikusan magyar vonás ez, — mondta Goga — mennyire magyar ez a juhász, hogy tehetetlen elkeseredésében a saját ártatlan jószágát veri fejbe. Éppen úgy bánik vele, mint a magyar kormány a nemzetiségeivel.

Érdemes volna összegyűjteni az efféle miniatúr jellemzéseket, melyek kis karikatúrákban tükröztetik fajunk jellemrajzát. E gyűjtemény főérdekesége nem az lenne, hogy bennünket jellemez, hanem hogy jellemzi az idegenek felfogását mirőlünk.

Újabban az Ostland egyik számában olvasunk egy hasonló össze-sűritett jellemzést, ezúttal is erdélyi író és kultúrpolitikus, a szász Csáki Richárd tollából. Csáki a szász értelmiségnek éppoly reprezentatív embere, mint Goga a románnak. Miként Goga, a magyar lélek lényegének kifejezését ő is egy magyar költőnél, Ady Endre Magyar Pimodán-jában találja. A párizsi Pimodán ópiumbarlang volt, melyben Gauthier, Baudelaire s más írónagyságok kerestek mámort; a Magyar Pimodán pedig Ady önportréja a piros kancsó mellett, melynek már csak a fenekén ül két-három kis poháryi bor. A portré a magában búsuló, morfondírozó poétát mutatja, ki okot és mentséget keres a sírásra és pusztulásra. Azt mondja Ady e búsongó elmélkedésben, hogy a „magyar fajtában öntudatlanul és rettenetesen él egy átok sejtése, azé a kielégülhetetlenségé, mely a félllek átká“. „Veszettül európaiatlan magyarnak“ érzi magát, „aki kacagató fanatizmussal és komolysággal él-hal Európáért“. Az ázsiai lovasősök utódának lelki vívódása ez a nyugati kultúrákkal. Hiába keveredett ereibe más népek vére, nem tud a nyugati kultúrák magasába szárnyalni, visszahúzza a magyar nyelv társalansága és a magyar ugar. „Hallunk gyönyörű helyeiről a világnak, enyhítők-ről, kibékítőkről, hajók indulnak Kairó, India s Japán felé és mi a Péterfián vagy a Nagy-mester-utcán cammogunk kötésig sárban.“ Iszik, mert az alkohol mámorában elfelejti a félllekűség átkát. Csakhogy a magyar „egy összevissza, de egységes átkú fajta, vagy fajtakeverék, mely egyénenként és tömegben is csak csinált mámorral éri, vagy véli elérhetni önmagát. Vagy legyünk hizelgőbbek magunkhoz: egy génusz, mely csak akkor ismer magára, ha részeg s mely megjárja, mert körülülük olyan fajták, melyeknél a részegség könnyen és ital nélkül jön.“

Ez a kép kapta meg Csákit, ki Ady vívódásait általánosítva az egész magyarság vívódását látja benne. „A félllek átká — mondja — csakugyan súlyos belső problémája a magyar nemzetnek, művelődése történetéből is minduntalan kiütözik \$ a nemzetiségi kérdés fejlődését is sok tekintetben megmagyarázza.“

Csáki e fejtegetéseit Pukánszky Béla: A magyarországi német irodalom története című munkájáról írt ismertetése keretében mondja el. Illően meghajtja a zászlót Pukánszky messze- és mélyreható előadása, a felkutatott anyag gazdagsága és a terjedelmes mű irodalomtörténeti jelentősége előtt. Gyulai Pál meg Beöthy Zsolt, a magyar irodalomtörténetet a magyar nyelv termékeihez kötötte s a hazai nemzetiségek szellemtörténetét elhanyagolta; így kultúránk története hiányos maradt. Pukánszky könyvének jelentősége tehát abban van, hogy ezt a hézagot a magyarországi németiséget illetően pótolja. Ezt jól látta Csáki. Felfogásában ellenben a merő ellentéte Pukánszkyknak. Pukánszky a tárgyát a magyar irodalomtörténetíró magától értetődő álláspontja szerint a magyar szellemi élet szempontjából világítja meg. A főszűlyt a hazai németiség közvetítő tevékenységére s a magyar szellemi élethez való tudatos alkalmazkodására helyezve azt kutatja, hogy a hazai németiség egyrészt miként közvetítette a magyarsággal a német szellemi áramlatokat, másrészt miként ismertette a külfölddel a magyar szellemi világot? Ezáltal munkája szervesen beleilleszkedik a magyar kultúra tör-

téneti rendszerébe, Csáki viszont csak a német kultúrát tartván szem előtt; azt vizsgálja, mit művelt a német szellem Magyarország földrajzilag elhatárolt területén s mennyiben akadályozta őt a magyarság? Úgy tekint a németiségre, mint a botanikus a világra, melyet északi hazájából idehoztak s magyar földbe ültettek, mely tehát más talajban, más éghajlat alatt, más növények szomszédságában a magyar viszonyok feltételei között nő. Elszigetelő figyelemmel a növény biológiáját tanulmányozza, míg Pukánszkyt, miként a nemzetgazdász, a termelés célja és hasznossága érdekli. A növény környezetének hatása alatt fejlődik, de ő maga is hozzájárul a környezet, sőt a talaj módosításához. Csáki hangsúlyozza, hogy a németiség, miközben a magyar állami életnek keretei között fejlődött, ennek az állami életnek az alakulását a maga térfoglalásával és virágzásával színezte és lényegesen módosította. „Mint városi polgárság a destruktív nemesség aknamunkájával szemben ő képviselte a királyságban az egységes állameszmét“

Pukánszky könyve főleg azért érdekli Csákit, mert kihámozhatja belőle a mai művelt magyarság lelki állásfoglalását a németiséggel szemben, megfigyelheti a szomszéd természetét, mely a hazái németek életére oly fohtos kölcsönhatást gyakorolt. Így jut el a magyar lélek problémájához, a fellelkűség átkához. Azt mondja, Pukánszky is ama tömérdek művelt magyar köré tartozik, ki európai kultúra alatt német kultúrát ért, ki teljes tiszteletet érez Németország iránt s vonzódik a német szellemhez, de aki hazafiúi felbuzdulásában éppen a németiség ellen fordul a leghatározottabban, noha tőle kapta az európaiasságát. A magyar faj még erősen ázsiai tudataltsága a németiségben az idegen, az övével ellentétes szellemet gyűlöli. „Mégfojunkt mindenkit, aki nem éli a mi életünket“ — mondja Ady a Magyar Pimodánban. Ebből a gyűlöletből származik egyúttal a magyarság egyik legnagyobb ereje: az asszimiláló képessége. Ahol a magyar idegen fajjal keveredik, ott a maga faji szellemét sokkal erősebben védi, mint a másik faj. A magyar kedélyélet sok százezer németet olvasztott be a saját nemzetébe s ezek a németből lett magyarok talán a fajmagyaroknál is jobban érzik a fellelkűség átkát: két egymással ellentétes kultúra — az európai és az ázsiai kultúra — ellentmondásának terhét. A magyar nagyszerűen asszimilál, de soha nem asszimilálhat teljesen. Ezt ő maga is érzi s fél, hogy a német — az európai — szellem ereje a magyar diadalmas faji vegyület ellenére felszívhatná a saját — ázsiai — szellemét s innen származik a magyarnak ösztönszerűen ellenséges indulata a német iránt.

Ez ösztönszerűen ellenséges érzület bizonyítására Pukánszky ama szavait idézi, melyekkel a száz év előtti Windisch Károly és köre működését jellemzi. „Abban valamennyien egyetértettek, —mondja Pukánszky — hogy egész munkásságuk elsősorban Magyarország szolgálatában áll, a magyar haza kultúráját akarja egy színvonalra emelni a nagy nyugati államokéval. Náluk domborodik ki először és félreérthetetlenül az a gondolat, hogy a hazai német hó a magyarsághoz tartozik, a magyarság ügyét szolgálja, magyarul ír német nyelven.“

E szavak — kiált fel Csáki — olyannyira messze vannak a népiség jogának, az elemi emberi jogoknak elismerésétől, hogy meg lehetne ijedni attól, hogy épp az a nemzet, mely a németiség előtt talán a legszimpatikusabb, ma, a világháború után, még mindig egy letűnt korszak ösztönösen vad és zavaros eszméi légkörében él.

Csáki ellen kényelmes és közelfekvő, ezerszer elcsépelte és mégis örökéletű érvekkel kezdhethénk vitát. (Hogy Windisch, vagy a szepesi szállók, vagy a bácskai és bánáti svábok szolidaritása a magyarsággal történeti tény; hogy a múlt németellenes indulata az erőszakos germanizáló tördelések természetes reakciója volt; hogy az ellenséges érzület a túltengő osztrák

befolyásnak hazai szövetségesei iránt a magyarság védelmi állásából fakadt; hogy a magyarság nem a német szellemre volt féltékeny, hanem csupán nyelvére, melyet a magyar katonaságra s hivatalokra ráerőszakoltak; és így tovább.) De nem érveken és tényeken múlik, azért ne is vitatkozzunk fölöttük. Csáki azt, amit mond, nem ténybeli, hanem érzelmi mélységekből meríti s ez az, ami érdekel bennünket. Miként Pukánszkynek joga van hozzá, hogy a hazai német irodalmat a magyarság szempontjából vizsgálja, éppúgy nem tagadhatjuk meg Csákitól sem a jogot, hogy ezt az irodalmat s a róla írt munkát a németiség szempontjából mérlegelje. S ahogy Csáki Pukánszky könyvében általánosságban a mai művelt magyarság lelki állásfoglalását látja a magyarországi németekkel szemben, éppúgy nekünk is az ő cikkében az erdélyi szászok állásfoglalását kell látnunk a magyarsággal szemben. Mert az Osüand, melyben a cikk megjelent s mely folyóiratnak éppen Csáki Richárd a szerkesztője, az erdélyi szászok vezető kulturális Orgánuma. Szavai azonban játékos echóként hangzanak vissza a lelkünkben. Csákinak szép magyar neve van, amint általában nem ritka a szászok közt a régi magyar név (Koppony, Polonyi stb.). ők is asszimiláltak, ahogy minden nép, mely vegyes lakosságú vidékeken él, házasságok folytán más népekkel vérrokonságba jut s asszimilál. De az asszimilálás felszíne alatt bennük is parázzlik a féltékenység, az ösztönszerű ellenséges indulat a másik faj politikai és szellemi télfoglalása miatt. S ahogy mi magyarosítottunk, úgy németesítenek ők. A német ősöktől származó szatmári magyarok visszánémetesítésén a legáldozatkészebb erőfeszítéssel fáradoznak. A Magyar Kisebbség 1926-ban a szatmári anyakönyvekből az asszimilálás dokumentumait ismertette s egy féléven át közölte folytatólagosan a házasuló német nevű vőlegények és magyar nevű menyasszonyok névsorát. Ez valóban szép példája a magyar asszimiláló erőnek. A mai nemzedék szülői, sőt nagyszülői, már csak magyarul értettek, magyarul nevelkedtek, gondolkodásuk, szellemük magyar volt, de a gyermekeiket csak azért, mert a nevük Weiss vagy Wemer, erdélyi német kezdeményezésre a Deutscher Schutzbund költségén ingyenes németországi nyaralásra viszik s a Schutzbund hatalmas anyagi eszközei segítségével szívós propagandaharcot folytatnak értük. Mindez — mondhatnák — olyannyira messze van a nép önrendelkezési jogának s elemi emberi jogoknak elismerésétől, hogy el kellene szomorodnunk azon, hogy épp a németek, kik pedig szívünkhöz oly közel állanak, még ma is, közös harcok és közös bukás után, egy letűnt korszak terjeszkedési eszközeivel élnek velünk szemben.

Ám ne vessünk egymás szemére természeti törvényeket. A „struggle for life” végeredményben csak használ a fajoknak.

A cikk legérdekesebb része kétségkívül az, mely a magyarság tudatalatti ázsiai szelleméről, e szellemnek a vele ellentétes európai szellemmel való titkos viaskodásáról és az e küzdelemből következő féllenkütségéről szól. Csáki azonban nem mondja meg, hogy mit ért ázsiai szellem alatt s Ady—Tas Péter novellisztikus-lirikus önportréja, mely Csákit fejtegetéseire ihlette, szintén nem ad felvilágosítást róla. Rabindranath Tagore, az ázsiai szellem tudatos bölcse, azt vallja, hogy az ázsiai szellemet az egyéni élet elmélyedése, a világ s minden egyes produktuma egyéni lelkének metafizikus megérezése jellemzi, szemben a nyugat kollektívizmussal és osztályozó rendszerével. S hírlapi jelentések szerint budapesti tartózkodása alatt sok lelki rokonvonást fedezett fel a magyar nép s a saját fajtája közt. Meglehet, mi azonban ezt a lelki rokonságot nem érezzük. A török uralom alatt a magyar szellem és a török szellem közt áthidalhatatlan különbség nyilvánult meg. S ha a magyar lélek kifejezéseit, főleg a magyar irodalmat vizsgáljuk, azt kell mondanunk, hogy ugyanaz az európai szellőn él benne, mint a nyugati

irodalmakban. Ady miatt nem kell elfelejteni Bessenyeit, Kazinczyt, Eötvöst, vagy Jókait. Féllelkű és kétségek közt ingadozó fia minden nemzetnek van, világhíres és névtelen egyaránt⁶⁶ ven elég egész lelkű, harmonikus és európai magyar is. Ha a magyar szellem termékeit elemezzük, minden bizonytalansággal több európai elemet választhatunk ki belőle, mint amennyi ázsiai elemet sorakoztathatna fél Csáki. Igaz, hogy ő csak tudatalatti ázsiai mellemről beszélt. Nincs bizonyíték rá, de meglehet, hogy a magyarság évezredekkel azelőtt Ázsiából kelt útra Európába. Az évezredek óta szüntelenül folyó vérkeveredés után maradt-e szervezetének olyan molekulája, melyben ázsiai atómok rekedtek meg? Az az érzéseim, hogy Csáki az antropológiával száll vitába, mikor ázsiai szellemünkre beszél.

Adynak, mint előtte sok más kiváló magyarnak, a magyar nyelv társ-
talansága és a magyar parlag fáj. Ebben látta a falat, mely a magyart „Európától⁶⁷ elválasztja. Azt hiszem nem volt igaza. Mert éppen ez a társ-
talanság, mely egyúttal nemzed voltának fenntartó ereje készítette nagyobb kulturális erőfeszítésre. Amit Szent István jól látott: hogy a magyarság csak úgy tud megmaradni ebben az országban, ha beleilleszkedik a nyugati kultúrközösségbe, azt ezer esztendőn át vallotta s nemzet minden vezére. Ráeszméltunk arra is, hogy politikai elsőbbsége az országban csak úgy lehet a magyarnak, ha társnépei közt kultúrfőlényével válik ki. Nem lehet tagadni, hogy a „parlagot⁶⁸ török uralom és későbbi elnyomások e szomorú, következményét, a magyar kultúra erőfeszítései tették túrhatóvá s kultúránk haladtával bizonyára él fog tűnni egészen. A nemzed katasztrófák arra is tanítottak, hogy a magyarság fennmaradása kulturális haladásától függ. A hanyatlás, vagy a megállapodás a vesztét jelentené.

E megismerés azonban nem jelenti azt, hogy nemzeti sajátosságunkat,

Az is bizonyos, hogy féltjük nemzeti szellemünket, mégpedig elsősorban a némettől féltjük. O a szomszéd s szomszéd — mondja Anatole France — annyi mint ellenség (a pinguinek is azért harcolnak mindig a marsuinok ellen, mert azok a szomszédaiak). A német kultúrát nem nélkülözhetjük, de mindenekelőtt a nyelvünket védenünk kell tőle. Amilyen veszedelmes hatással volt nyelvünkre azelőtt a latin nyelv, éppoly káros befolyással van rá néhány évszázad óta a hazánkban széleiből elterjedt német köznyelv és a nálunk leginkább olvasott német tudományos irodalom nyelve. Kellemetlenül sok germanizmust, németes kifejezést, német észjárású szófüzést, németes mondatszerkezetet oltott nyelvünkbe s ezeket az idegen stíluspalántákat iskoláink éppoly szorgalmasan gyomlálják, mint amilyen tudatosan kerülgetik őket a magyar írók. De a németek ia ugyanígy tisztogatják a nyelvüket, ők is elítélik a barbarizmust, az idegenszerű nyelvhasználatot s a franciáknál, angoloknál, olaszoknál ugyancsak magától értetődik a nemzeti nyelv-
ságinak és jejjegateességének gondos őtjzése. Ezt azonban egyik nemzet sön teszi ellenséges mdulatból, hanem azért, mert a nyelv szelleme, a nyelv esztétikájakészletti rá.

Sok emberben bizonyos ösztönszerű ellenkezés lappag a német tudományos módszer s a német előadásmód iránt. A francia szemléltetőbben, elegánsabban gondolatkeletőbben ad elő; vezetőgondolatát szinte drámai bonyolítások során, örök s mégis mindig rejtett igazságok lebilincselő szembeállításával tárja fel; a tényeket alárendeli a gondolatoknak s csupán az utóbbiak színes illusztrációjaként csoportosítja őket; mindéi tény az eszmét lehelj. Evvel szemben a németi a nyers tényeket hangsúlyozza, őket elemzi, osztályozza, mén, mérlegeli és összehasonlítja következtetéséhez, eszméi-hoz fáradsággal jut el s e miatt az előadása is sokkal kevésbbé irodalmi, mint a franciáé, sokkal szárazabb, sokkal; ténybelibb, sokkal tárgyilagosabb és

nehézkesebb. De éppen azért, mert szinte gépszerű módszerrel dolgozik, aprólékosságával sokkal finomabb árnyalatokat fedez fel s nagyobb tárgyilagos eredményeket ér el. A magyar tudományosság a némettől tanult s az ő hatása alatt áll. A magyar tudós, éppúgy mint a német, nem törődik sokat az irodalmi formával, s nem tud oly könnyedén a tények fölé emelkedni, mint a francia. Erre időről időre ráeszmél, ahogy a német is rá szokott eszmélni, s titkon sajnálja, hogy nem tudja magát kivonni a német hatás alól. De ez a sajnálkozás is csak esztétika s hogy kritikájában, mely egyúttal önkritika is, nincsen semmiféle ellenséges indulat, bizonyítja az, hogy a munkáját a saját egyénisége részévé vált németes módszerrel tovább folytatja. Tudományosságunk csak álláspontjában, tárgyában és nyelvében nemzeti s miután a némethez vagy franciához hasonló nemzeti módszerünk, vagy előadásmódunk öntudatára még nem jutottunk, azt sem a némettől, sem más nemzettől nem féltettük.

De ha Csáki mégis ellenséges indulatot lát mindebben a németség iránt, miben látja a szakadékokat a magyar szellem és az európai szellem közt? Szellemi berendezkedésünket olyannyira németnek érezzük, hogy el kell merengnünk ama néhai francia és angol cikkeken, melyek azt állították, hogy a német szellem és a civilizáció szelleme közt áthidalhatatlan szakadék tátong. S ki gondolná, hogy egy német, áld ráadásul valamilyen ágról hozzánk közeláll, aki ismeri iskoláinkat, művelődési közintézményeinket, tudományos és irodalmi életünk szellemét, aki tud külföldi kollégiumokról s a nemzetközi szellemi együttműködésben való, mondhatni bensőséges részvételünkről, időnek látnia kell, hogy létfenntartásunk tudattá vált megismerését nagy áldozatkészség és jelentős tettek sorozata követte s hogy a nyugati műveltség iránti vonzódásunk ma ékebben beszél, mint valaha, hogy épp ő vádol bennünket az európai kultúra iránti „Ösztönszerűen ellenséges indulattal”?

Nem ismerünk magunkra a németszabású ruhába bujtatott ázsiai nomádot ábrázoló karikatúrában, de mint jellemző idegen megnyilatkozást besorozzuk gyűjteményünkbe.

TÁVOL JÓZSEF.

ÚJ ORIENTÁCIÓ AZ ERDÉLYI SZÁSZ TÖRTÉNETÍRÁSBAN.

AZ ERDÉLYI szászok virágzó szellemi életük sajátos színezetét jelentékeny részben a széles rétegekben élő, tervszerűen ápolt történeti tudatnak köszönhetik. Ennek a történeti tudatnak szolgálatában áll a 18. század vége óta több-kevesebb készültséggel a hivatásos történetírás, a szép-irodalom, a sajtó, népművelő intézményeik egész sora s talán leghatékonyabban nemzeti szervvé izmosodott egyházi szervezetük. Ez a történelmi tudat kovácsolta az erdélyi szászságot szellemi egységgé az „anyaország” népével, amelynek kultúráját mohón szívták magukba a távolba szakadt testvérek, gyakran közvetlenül, de legtöbbször mégis a politikailag és földrajzilag adott közvetítő tényezők útján. E közvetítő tényezők közül a háború előtti erdélyi szász történetírás a Habsburg-monarchiát, lényegében germán jellegével, mindig a legmagasabbra értékelte. A Habsburg-monarchiában látták az erdélyi szász historikusok a nyugati — germán — kultúrával való egyúthaladásnak, népi és nyelvi különállóságuk megőrzésének biztosítékát. A Habsburgok politikai szövetsége az egységes Németbirodalommal volt az az aranyhíd, amely a Balkán határára sodort néptöredéket a hatalmas „öshazával” összekapcsolta. S amilyen mértékben kiemelkedtek az

erdélyi szász történetírók szemléletében a Habsburg-dinasztia érdeme ugyanolyan mértékben növekedett a régebbi történeti irodalomban csekély figyelemre méltatott, vagy egyenesen ellenséggként kezelt magyarság értéke is. Igaz, hogy magyarságért lelkesedő, vagy akár csak a magyar szupremáciát őszintén elismerő erdélyi szász historikust sohasem találunk, de bizonyos, hogy amint a múlt század utolsó éveitől kezdve az erdélyi szász politikusok mindig készséggel egyeznek meg a liberális-németbarát magyar kormányokkal, úgy a tudományos történetírásban és publicisztikában is új hang csendül meg a magyarsággal szemben. Ezt az érzelmi közeledést a világháború közös veszélyei és szenvedései szinte meleg rokonszenvvé, testvéries együttérzéssé hevítik; a magyar-szász megértési folyamatnak mintegy betetőzése az a beszéd, amelyet Teutsch Frigyes, az erdélyi szászok ősz püspöke és történetírója 1916-ban tartott a fővárosba menekült híveinek s amelynek vezető gondolata; „Die Heimat haben wir verloren, aber wir fanden das Vaterland!”

A történelmi tudat intenzív ápolásának jegyében fejlődik tovább az erdélyi szász szellemi élet a háború után az új államközösségben is, amelyhez a szászok már 1919 első napjaiban önként csatlakoztak. A világháború után mindenütt mutatkozó nagy szellemi éhség itt is megtenni a magy gyümölcsseit; a tudomány és szépirodalom bámulatosan fellendül, új folyóiratok indulnak meg („Ostland“ 1919, „Klingsor“ 1924), új kapcsolatok létesülnek az anyaországgal s rövid idő alatt kiépül Nagy-Romániaössznémet-ségének egységes kulturális szervezete. Az erdélyi szász tudomány e fellendülésének legjelentősebb alkotásai a történetírásban Teutsch Frigyes hatalmas szász históriájának befejező kötete¹ és két nagyszabású művelődés-történeti munkája,² Müller-Langenthal Frigyes népszerű, Nagy-Románia egész német-ségének történetét felölelő képsorozata,³ az irodalomtörténetben pedig Kiéin Kurt Károly nagyértékű könyve a modern szász költészet-ről.⁴ Ezekben a munkákban általában az a szellem szólal meg, mint az erdélyi szász történetírás háború előtti termékeiben. A középponti gondolat most is az anyaországgal való szellemi egység tudata, a törekvés most is az, hogy ez a tudat 9 históriai fejlődés szétágazó részjelenségeiben is világosan bontakozzék ki az olvasó előtt. A közvetítő tényezők rajza azonban mintha elmosódnék a legújabb munkákban. Mintha a historikusok a Habsburg-monarchiának s a magyarságnak az erdélyi szász történelem szempont-jából nem tulajdonítanak már olyan jelentőséget, mint eddig. E helyett — halványan és bizonytalanul, de mégis észrevehetően — egy új történelmi folytonosság körvonalai tárulnak elénk, olyan történelmi folytonosságé, amelynek a nyugat felé néző, nyugati kultúrát hirdető erdélyi szászok részéről, való ápolása és hangsúlyozása csodálkozást, sőt megdöbbenést vált ki az olvasóból.

Ez az új történelmi folytonosság az erdélyi szász történetírás háború utáni alkotásaiban a szász-oláh együttműködés és szolidaritás köré fonódik. E gondolat kidomborítására Ugyan elsősorban a legújabb korról szóló fejezetek voltak alkalmasak, de érdekes megfigyelni, hogy hatása alatt miként módosul és bővül új részletekkel a régibb korszakok képe is. önkéntelenül a szász-oláh szolidaritás gondolatának szuggesztíójára kell gondolnunk,

¹ Geschichte der Siebenbürger Sachsen IV. 1868—1919. Hermannstadt, 1926

² Geschichte der evangelistiaien Kirche in Siebenbürgen, I—II. Hermannstadt, 1921. Kirche und Schule der Siebenbürger Sachsen in Vergangenheit und Gegenwart. Hermannstadt, 1923.

³ Die Geschichte unseres Volkes. Hermannstadt, é. n.

⁴ Die deutsche Dichtung Siebenbürgens im Ausgang des 19. und im 20. Jahrhundert. Jena, 1925.

midőn azt olvassuk, hogy az erdélyi szász városok a kereskedelmi élet fellendülését Nagy Lajos alatt elsősorban az oláhországi és moldvai fejedelmek adományozta kiváltságoknak köszönhették, hogy a szász kereskedők állandóan szívesen látott vendégei voltak az oláh fejedelemségeknek s mint egy magasabb életforma terjesztőit mindig tárt karokkal fogadták őket. Kissé meglepődve vesszük tudomásul azt is, hogy az 1438 körül lefolyt török támadások alkalmával a szultán és a szorongatott szászsebesnek között Vlad oláh fejedelem, a szászsebesiek régi jóakarója közvetített békés megegyezést. Neki köszönhették a szászok életük megmentését, ő adott a menekülőknak oltalmat országában. Ezek az eddig rejtett részletek és színek szinte észrevétlenül tűnnek fel a múlt képein. De az új történelmi folytonosság hatékonyabb kidomborítása kedvéért többször tudatosan —s tegyük hozzá: feltűnő késsélemmel — is revízió alá kell venni az erdélyi szász história bizonyos eseményeiről eddig elterjedt felfogást. Teutsch Höchsmann János történelmi kutatásairól szólva különös melegséggel méltatja azt az érdemét, hogy új szempontból világította meg a szászok magatartását a Ferdinánd és Zápolyai közt lefolyt küzdelemben: a szászok Zápolyaival Erdély különállásáért harcoltak, míg végre Ferdinánd „praktikáinak“ sikerült őket egy időre a maga számára megnyerni. Érdekes emlékeztetnünk ezzel szemben arra, hogy mit ír G. D. Teutsch, Frigyes atyja, a szász történet I. kötetében a szászok magatartásáról a Ferdinánd és Zápolyai közt lefolyt trónharcban.

II. Lajos halála után — írja G.D. Teutsch — a magyar trón jog szerint Ferdinándot illette meg. „A magyar nemesség nagyrésze azonban non akarta elismerni az osztrák főherceg jogát s hogy megszabaduljon a német fejedelem uralmától, szövetségelt a törökkel.“ Ennek a pártnak az élén Zápolyai János állott. „Miként a kereszténység legnagyobb ellenségével, a törökkel, úgy lépett szövetségre Németország legnagyobb ellenségével, a francia királlyal, aki 30.000 koronát ígért neki havonta a Ferdinánd ellen viselendő háború céljaira.“ Ezután hosszasan leírja az erdélyi szászok állhatatos hűségét Ferdinánd iránt. Erről a megingathatatlan hűségről Báthory István is a legnagyobb csodálattal emlékszik meg: „Senki sem tudja jobban, mint ti — írja Báthory az erdélyi szászoknak 1530 június 19-én — hogy mennyi vereséget, rablást, gyilkolást, zsarolást s mindenféle egyéb bajt kellett elviselnetek, mióta János király ügyét elhagytátok. S mindez azért történt, mert ahhoz az idegenhez ragaszkodtok, aki farkasként más juhaklába tört. Igazán csoda, hogy csupán érette annyit szenvedtek, akitől pedig semmiféle jótéteményben nem részesültetek.“

G. D. Teutsch a Ferdinánd és Zápolyai trónharcáról szóló fejezet címszavai közé felveszi a „Deutsche Treue“-t, ezzel is dokumentálni akarván, hogy milyen nagy súlyt helyez a szászok Habsburg-hűségének kidomborítására. Az ő fejtegetései mellett valóban azt kell hinnünk, hogy az újabb történelmi kutatások a Zápolyai jelleméről alkotott képet is gyökeresen átalakították, különben most alig érthetnők meg az iránta való lelkesedést. És csodálatos, hogy az erdélyi szász tudomány az 1905-ben elhunyt Höchsmann kutatásainak csak most szentel igazán figyelmet, midőn megállapításaihoz némi aktuális-politikai mellékiz járul. A törökkorról szóló fejezetekben mintha elveszne szemünk előtt a szász-oláh szolidaritás gondolatának fonala; de azért néha itt is előtűnik. Megtudjuk például, hogy a szászok a Báthory Gáborral folytatott küzdelmekben értékes szövetségést nyertek Radul Serban oláh fejedelem személyében; midőn Báthory 1610-ben Brassót erőszakkal el akarja foglalni, Radul Serban megsemmisíti seregét, úgyhogy maga is alig tud megmenekülni. Müller-Langenthal pedig elismeréssel adózik fajtestvéreinek, hogy a török háborúk után sokszor telepítettek

le magok között a parlagon heverő földek megmunkálására oláhokat, akik ugyanazon polgárjogokat élvezték, mint ők; vannak szász községek, ahol több száz, sőt ezernél több oláh család telepedett le.

Minél előbbre haladunk az erdélyi szász történelemben, annál érezhetőbb a szász-oláh szolidaritás gondolatának szuggesztív ereje. A 19. század történelmében a „magyar hatalomvágy“ ellen viselt harcok leírásánál különösen sok alkalom adódik e szolidaritás kidomborítására. Teutsch meleg szimpátiával emlékezik meg Baxitiúnak 1874-ben lefolyt sajtópöréről, amelyben erdélyi szász ügyvéd képviselte sikeresen az „igaz” ügyet, s az erdélyi szász politikusok mellett részvételt adozik az oláh ügy börtönviselt hőseinek: Bobancunak, Slavidnek, Albnak és Traján Diodomnak. Hálásan regisztrálja Teutsch, hogy Trefört 1879-i népiskolai törvényével szemből a magyar főrendiházban az erdélyi szászok helyett is az oláh főrendek foglaltak állást — sajnos, sikertelenül! Trefört középiskolai törvényiek is az egyesült szászok és oláhság volt egyedüli komoly ellenzéke. Különös figyelmet szentel Teutsch e szolidaritásnak az Apponyi-féle népoktatási törvényjavaslat ellen vívott parlamenti küzdelem ismertetésénél. Popovics, Vajda, Maniu, de különösen Goldis beszédei ékes fegyvertényekként bontakoznak ki az álmétködő olvasó szeméi előtt. A magyar kisdedóvó-törvényrel szemben viszont Sturdza oláh szenátort lépteti fel tekintélyként, akinek nyilatkozata szerint ez a törvény „ázsiai barbárság s európai néphez méltatlan”. Legrészletesebben Tisza István egyezkedési kísértető kapcsán emlékszik meg Teutsch az oláhokról s bár sajnálja, hogy a múltban a testvéri együttműködést gyakran megzavarta az a körülmény, hogy az oláhok kész eszközei voltak a mindenkori kormányoknak s a szászokban csak ellenséget láttak, — meleg rokonszenvel az ország „egyik legelnyomottabb és legülözöttebb népfajának” nevezi őket. Müller-Langenthal szerint Brandsch Rudolfot illeti az érdem, hogy kapcsolatot teremtett a magyarországi nemzeti zetiségek között a „magyarosítási” mozgalommal szemben vívott egységes küzdelemre. Különösen értékes összeköttetéseket szerzett az oláh politikusokkal s ezeknek az összeköttetéseknek sokat köszönhetett a szászok a Nagy-Romániához való csatlakozás után. Nem érdektelen az az indoklás sem, amelyet a tárgyilagosságra törekvő Teutsch ehhez az önkéntes csatlakozáshoz fűz. A döntő ok szerinte az a felismerés, volt, hogy történelmi folyamattal állanak szemben, amely az Erdélyben túlsúlyban lévő oláhoknak természetes és régi vágyát váltotta valóra: egyesülni az anyaországgal, egyesülni fajtestvéreikkel. Nagy-Románia megvalósulásával történelmi folyamat jutott befejezéshez; ezzel szembeszállni dőreség lett volna. Igaz, hogy Teutsch még a szász-oláh szolidaritás történelmi folytonosságának kimutatása után sem képes leküzdeni azt a szorongó érzést, amelyet a jövőre vonatkozó gondolatok keltenek benne. Minden nagy politikai átalakulásnál (1691, 1867) — úgymond — joggal hivatkozhattak a szászok bizonyos politikai biztosítékokra. Egyedül a Nagy-Romániához való csatlakozás történt garanciák nélkül, hacsak a gyulafehérvári határozmányokat nem minősítik ilyeneknek. De a szászok bíznak népük jövőjében. „S a megértés jelei már mutatkoznak; a világ lelkiismerete kezd ébredezni.”

A szász-oláh együttműködés és szolidaritás érdekes mozzanatai tárulnak elénk az irodalomtörténet terén is. Újra elmondatik, hogy a szászok a reformáció eszméit az oláhok közt is igyekeztek elterjeszteni. E célból mindenekelőtt oláhnyelvű könyveket adtak ki. Az első oláhnyelvű nyomtatvány egy 1544-ben Nagyszebenben megjelent katekizmus-fordítás; később Brassóban Coxesi diakónus a szászok segítségével több vallásos könyvet adott ki. Különösen Hirscher Lukács brassói bíró szerzett érdemeket az oláh vallásos iratok terjesztése körül. A szászok ösztönzéseinek köszönhető voltaképpen

az oláh irodalmi nyelv kialakulása. Ezek a tények eddig is ismeretesek voltak, noha az erdélyi szász kutatók alig helyeztek súlyt rájuk. Annál feltűnőbb azonban, hogy Karl Kurt Klein a legújabb erdélyi szász irodalmat ismertetve, a magyar kulturális közvetítést teljesen figyelmen kívül hagyja, ellenben melegen méltatja azt a hatást, amelyet a 19. században Radulescunak az oláh irodalom megteremtésére irányuló ösztönzései az erdélyi szászokra gyakoroltak. A szász-oláh szolidaritást propagálja öntudatlanul akkor is, midőn a legújabb szász lírikusok mellett a német nyelven megszólaló oláh lírikusok (T. R. Popescu, V. Barcian) — saját ítélete szerint — jelentéktelen költeményeit méltatja.

S miként a szász tudomány, úgy a szász szépirodalom is egyre gyakrabban fordul Erdély „uralkodó“ nemzete felé: Hajek Egon néhány elbeszélésében az erdélyi oláh hegyi pásztorok életét dicsőíti; Louise Helfenbein pedig már a háború alatt megjelent novelláiban követendő példaként állítja a hanyatló, terméketlen önszempléltbe merülő szászok elé a feltörekvő, rohamosan szaporodó oláhságot.

Az ember eleinte meghökken a szász-oláh szolidaritás történelmi folytonosságát bizonyító adatok tömegétől s még inkább ezeknek az adatoknak céltudatos hangsúlyozásától. Ránk nézve azonban csak megnyugtató a szász-oláh szolidaritás történelmi hagyományainak ápolása. Az erdélyi szász historikusok a magyarsággal szemben — kevés kivétellel — a tárgyilagoság határait gyakran túllépő rideg kritikusok voltak s állandóan azt hangoztatták, hogy a magyar kultúra expanzivitása veszélyezteti saját kulturális önállóságukat; ha tehát most az oláhokkal szemben engednek kritikusi merevségükből, úgy ezt bizonyára abban a meggyőződésben teszik, hogy az oláh kultúrfőlénytől nincs mit félniök. S ebben szívesen igazat adunk nekik s kívánjuk, hogy a szász-oláh szolidaritás ápolása e kultúrfőlény terjeszkedési eszközeitől is mentesítse őket.

Igazságtalanság volna eljárásukat üres köpönyegforgatásnak vagy éppen rosszabbnak bélyegezni. A szászok élni akarnak s ez az élniakarás az új körülmények között, úgy látszik, nehéz kötelességekkel jár; számolni kell az adott helyzettel, alkalmazkodni kell a megváltozott viszonyokhoz. De a történelmi tényezők e feltűnően gyors átértékelése mégis azt mutatja, hogy a szászok történetírása, bármennyire kitűnő munka is szász nemzeti szempontból pl. a két Teutsch könyve, még nagyon messze jár a tudomány öncélúságától.

PUKÁNSZKY BÉLA.